

20.301

№ 3 ԳԻՏԻՄԱՆ „ԳՈՅՆԱՐ“ Ի № 3

Մ. ՄԻՆԻՆ,

ԻՆՁ ԵՆ ՍՈՎՈՐԵՅՆՈՒՄ
ՍՈՑԻԱԼ-ԴԵՄՈԿՐԱՏԻԸ

Թարգմ. ռուս. Յ. Վ.

1907

329.14
Կ-72

This image shows a blank, aged, light brown paper cover or endpaper of a book. The paper has a textured, slightly mottled appearance with vertical creases and some minor discoloration or foxing. There are no markings, text, or illustrations on the surface.

2187

740

Челу ундо
соз-гилер.

~~1838~~
~~4/1~~

~~62~~
~~16/1~~

~~17/1~~
~~20/1~~

КОГДА КНИГА ВЗЯТА

15 JAN 2010

ETOS

№ 3 ԳՐԱԴԱՐԱՆ „ՊԱՅՔԱՐԱՒ“ № 3

329.14
Մ-72
un

Մ. ՄԻՆԻՆ

329

Մ-62

ԻՆՁ ԵՆ ՍՈՎՈՐԵՑՆՈՒՄ

ՍՈՑԻԱԼ-ԴԵՄՈԿՐԱՏՆԵՐԸ

Թարգմ. ռուս. ֆ. վ.

172

Թ Ի Ֆ Լ Ի Ջ

ՏՊԱՐԱՆ ՕՐ. Ն. ԱՂԱՆԵԱՆԻ,
ՊՈԼԻՑԵՅՍԿԱՅԱ, 7.

Электрощ. Н. Аганянц,
Полицейская, 7.

1907

(16)

20301

01 JUL 2013

360
41

ԻՆՉ ԵՆ ՍՈՎՈՐԵՑՆՈՒՄ

ՍՕՑԻԱԼ-ԳԵՄՕԿՐԱՏՆԵՐԸ

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆ

Արևմտեան Եւրոպայի բոլոր երկիրներում, Հիւսիսային Ամերիկայում և թէ Ճապոնիայում, մի խօսքով՝ այն տեղերում, ուր գոյութիւն ունի կապիտալիստական արդիւնաբերութիւն, այնտեղ գոյութիւն ունի նաև Սօցիալ-Դեմօկրատական կուսակցութիւն: Միքանի երկիրներում այդ կուսակցութիւնը ահադին դեր է խաղում:

1903 թ. Գերմանիայում պարլամենտի ընտրութիւնների ժամանակ Սօցիալ-Դեմօկրատներին ձայն տւին 3,000,000 մարդ, այդ 3 միլիօնը գերմանական պարլամենտում ունի 81 պատգամաւոր:

Ռուսաստանում ևս բանւորների զիտակից մասը միացաւ Ռուսաստանի Սօցիալ-Դեմօկրատների կուսակցութեան հետ: Սօցիալ-Դեմօկրատական կուսակցութիւնը բանւորների կամ պրօլետարիատի կուսակցութիւնն է: Քանի-որ բանւորների շահերը բոլոր երկիրներում միևնոյն է, հէնց այդ պատճառով էլ Շվեյցարիայի, Գերմանիայի և միւս եր-

կիրները Սօցիալ-Դեմոկրատական կուսակցու-
թիւնների ծրագիրները շատ մօտ են միմեանց։
Այն նպատակները, որոնց ձգտում են Ֆրանս-
սիայի կամ Գերմանիայի Ս.-Դ., նոյնն են,
ինչ որ ողոս կամ ճապօնական Սօցիալ-Դե-
մոկրատներինը։ Ահա թէ ինչու բոլոր երկիր-
ների գիտակից պրօլետարիատները իբօք
կազմում են մի միջազգային սօցիալ-դեմո-
կրատական կուսակցութիւն։

Այդ կուսակցութիւնը երեւակայութեան
ծնունդ չէ ագիտատորների կամ չարամիտ-
ների, ինչպէս սիրում են հաստատել մեր
հակառակորդները։ Այդ գաղափարը առաջ է
եկել մեզ շրջապատող կեանքից, հասարա-
կութեան ամբողջ տնտեսական զարգացու-
մից. նրա քարոզածը հնարովի կամ երեւա-
կայական ցնորքներ չեն. սա մի գաղա-
փար է, որ պատմութեան և կապիտալիս-
տական կեանքի լաւը ուսումնասիրութեան
հետեանք է։ Այս վարդապետութեան հայրը՝
իրաւամբ համարում են Կ. Մարքսին, որի
անունով և սօցիալ-դեմոկրատներին անուա-
նում են նաև Մարքսիստներ։

ԳԼ. I.

Առաւօտը վաղ երկար
Բանտրական հարց։ սուլիչը (гудокъ) զար-
թեցնում է բանտրնե-
րին և աշխատանքի կանչում։ Կէս ժամից
յետոյ իրանց անկիւններից դուրս են սողում
հարիւր-հազարաւոր բանտրներ և շրջապում
գործարանները, ֆարրիկաները և արհես-
տանոցները։ Էլի մի կէս ժամ և ետում է
գործը։ Գորգոռում են մեքենաները, բոլոր
անկիւններում շարժւում, վազվզում են վար-
պետները և մի օրւան ընթացքում վերջա-
ցնում են միլիօնների արժէք ունեցող ապ-
րանքներ։ Եւ այդպէս ամեն օր՝ շատ տա-
րիների ընթացքում։ Աշխատում են միլիօ-
նաւորներ, որպէսզի իրանց աշխատանքով
հարստացնեն ուրիշներին, այն է՝ այդ ֆար-
րիկաների, գործարանների, երկաթուղու,
և այլն տէրերին։ Աշխատում են, որովհետեւ
հարկաւոր է ապրել, հարկաւոր է կերակրել
իրան, կնոջը և երեխաներին։ Ուստի աւա-
մայից բանտրների գլխում յղանում է մի
հարց՝ ի՞նչու է ճշմարտութիւնը, ինչու բան-
տրը պէտք է աշխատէ, իսկ նրա աշխատան-
քի արդիւնքը վայելէ ուրիշը. ինչու պէտք
է բանտրը եզան նման աշխատի և միև-
նոյն ժամանակ կիսաքաղցած կեանքով ապ-
րի ու յաւիտեան գտնւի անգործ մնալու եր-
կիւղի մէջ. ինչու նա պէտք է ապրի որեւէ
անկիւնում, իսկ նրա աշխատանքի արդիւնքը

վայելողը պալատներում, ինչո՞ւ նա իր երեխաներին պէտք է ամենաչնչին ուսումնա տայ, ինչո՞ւ նա և իր երեխաները չեն կարող օգտուել գիտութեան և գեղարւեստի բոլոր հնարագիտութիւններին: Ինչո՞ւ նա չի կարողանալու կարգալ ինչպէս հարկն է. ինչո՞ւ նա պետական կեանքում ոչ մի մասնակցութիւն չունի. ինչո՞ւ քաղաքային դումաներում, զեմստովներում ձայն չունի. մի խօսքով՝ ինչո՞ւ նա չի կարող ինչպէս հարկն է ապրել, կերակրել, սովորել, զբարձանալ, իր միտքը զարգացնել, այլ միայն պիտի հպատակւի Երկար պէտք է այս այսպէս լինի: Մի գուցէ յաւիտեան: Իսկ եթէ ոչ, ուրեմն ռոտեղ է սրա ելակէտը, ռոտեղ է այն ճանապարհը, որ տանում է դէպի լաւ, դէպի լուսաւոր կեանք, որտեղ բանւորը և կարող է զգալ իրան բնութեան թագաւոր և ոչ թէ նրա ստրուկը:

Այս ճանապարհը

Յոյսը Աստուծոյ վրայ: շատերն են ցոյց տալիս բանւորին: Միքանիսը նրան խորհուրդ են տալիս յոյս դնել Աստուծոյ վրայ, հպատակել ճակատագրին, խըթանի դէմ աքացի չտալ: Մարդիկ կը լաւանան, արդարադատ կը դառնան և կըսեն մարդավայել կերպով վերաբերւել դէպի նրանց—բանւորները:

Սակայն մարդիկ երբ պէտք է լաւանան: Ո՞վ կարող է երաշխաւորել այդ բանին: Ահա արդէն 2000 տարի է, ինչ Գրիստոսը կապկեց՝ սիրել մերձաւորին, և նոյնիսկ դեռ

մինչև Գրիստոսը ուրիշները ևս քարոզում էին՝ չցանկալ մերձաւորիդ այն, ինչ որ չես ցանկանում քեզ համար. բայց և այնպէս մարդիկ առաջւայ նման պատրաստ են մի կտոր հացի համար միմեանց ուտել: Կան շատ լաւ մարդիկ նաև կապիտալիստների մէջ, սակայն բանւորները դրանցից շատ քիչ օգուտ ունեն: Գուցէ միքիչ լաւ բնակարան են տալիս, գործը միքիչ լաւ պայմանների մէջ է լինում դրւած, բայց չէ՞ որ մնացածը մնում է առաջւայ պէս, ինչպէս որ ամեն տեղ՝ վատ տէրերի մօտ:

Միքանիսն էլ բան-

Յոյսը տէրութեան վրայ: Լորներին խորհուրդ են տալիս կառա-

վարութիւնից սպասել օգնութիւն:

Իբր թէ կառավարութիւնը իր օրէնքներով կը պաշտպանէ բանւորներին, որպէսզի նրանց չհաճագործեն: Բայց չէ՞ որ բանւորները ակնյայտի կերպով տեսնում են, թէ ինչ է նրանց համար տէրութիւնը:

Առաջ դեռ պարզ չէր այդ և գտնւում էին յիմարներ, որոնք հաւատում էին կառավարութեանը և նրա ազէնտներին, Զուրարովներին, և այլն:

Այժմ իւր իւր բանւոր՝ մանաւանդ Պետական Դ ի բնտրութիւնների ժամանակ համար, թէ ինչքան է հոգում կառավարութիւնը բանւորների շահերի համար: Եւ այդպէս է ոչ միայն մեր կառավարութիւնը, այլ բոլոր երկիրների կառավարութիւնները, որոնք գլխաւորապէս պաշտպա-

նում են կապիտալիստներին: Եթէ բանւորները սկսում են ապստամբւել, շատ անգամ կանչում են զինւորներ՝ նրանց խաղաղացնելու համար:

Ի հարկէ չի կարելի մեր կողմերի խաղաղացնելու ձևը համեմատել Արևմտեան Եւրոպայի խաղաղացման ձևի հետ, բայց և այնպէս եւրոպական կառավարութիւնը ևս դիմում է զինւած ոյժի, եթէ կապիտալիստները հաց են տալիս:

Իսկ հմանք էլ խոր-

Յոյսը իրանց վրայ: հուրդ են տալիս իրանց բանւորներին՝ ձեռք բերել իրանց ազատութիւնը, և դրա համար առաջարկում են զանազան միջոցներ: Այդպէս օրինակ՝ խորհուրդ են տալիս փոխադարձ օգնութեան գանձարաններ, սպառողական բնկերութիւններ հիմնել, պրօֆեսիօնալ միութիւններով միանալ և այլն: Այս բոլորը շատ լաւ է, սակայն ռիքան տարի է արգէն, որ այդ բոլոր միութիւնները, կասսանները գոյութիւն ունեն, բայց տակաւին բանւորական հարցը լուծւած չէ: Ճիշտ է, որ տեղ-տեղ բանւորները աւելի լաւ են ապրում, աւելի լաւ են կերակրւում, օգնում են միմեանց, տեղ-տեղ նրանք աշխատանքի պայմանները բարելաւել են, բայց և այնպէս դեռ շատ բան է պակաս, որ բանւորն ապրի մարդավարի: Բանւորական հարցի հիմքը փնտռւում է նոյնը. միևնոյն անհրաժեշտութիւնը՝ աշխատել ուրիշի համար, նոյն անհրաժեշտութիւնը՝ ծախել իր աշխատանքը և ապրել անգործ

մնալու երկիւղի մէջ: Ամենագլխաւորն այն է՝ որ չի երևում, թէ այդ պրօֆեսիօնալ միութիւնները ինչպէս պէտք է կարողանան վերջ տալ բանւորական հարցի չարիքին: Եթէ մենք նոյնիսկ մի բոլոր ենթադրենք թէ պրօֆեսիօնալ շարժումը շատուժեղ կերպով զարգանայ, արդեօք կարող է նա ոչնչացնել անգործութիւնը: Արդեօք կարող է նա ոչնչացնել վարձու աշխատանքի անհաճելի լինելը:

Անգլիայում, որտեղ պրօֆեսիօնալ միութիւնները շատ մեծ ոյժ են, անգործութիւնը շատ մեծ չափերի է հասնում: Անգլիական բանւորները վաղուց է, որ միացել են հաստատուն պրօֆեսիօնալ միութիւններով և իրանց դարաւոր կուից յետոյ եկել են այն եզրակացութեան, թէ բաւական չեն միայն պրօֆեսիօնալ միութիւնները՝ հիմնաւորապէս բարելաւելու իրանց դրութիւնը. նրանք վճռեցին պարլամենտում կազմել իրանց սեպհական կուսակցութիւնը՝ իրանց շահերը պաշտպանելու համար: Նրանք վերջապէս լսեցին այն ձայներին, որոնք խորհուրդ էին տալիս բանւորներին զատւել՝ կազմելով սեպհական քաղաքական կուսակցութիւն՝ կապիտալիստական կազմի դէմ կուելու համար:

Այդ ձայները դուրս

Սօցիալ-Դեմոկրատ. են գալիս Սօցիալ-դեկուսակցութիւնները: մօկրատներից: Նրանք աւսում են՝ բանւորական վիշտը ոչնչանելու համար միայն մի ելք կայ,

այն է՝ որ փոխելի ամբողջ կազմը: Նրանք ասում են՝ անբողջ չարիքը նրա մէջ է կայանում, որ ներկայ կազմը կապիտալիստական է... այսինքն՝ արդարութեան բոլոր միջոցները պատկանում են ոչ թէ աշխատաւորներին, այլ նրանց, ով հնար ունի ձեռք բերել այդ միջոցները և բանւորներ վարձել: Քանի որ այդ գոյութիւնն ունի, չի կարելի ուղղել չարիքը: Եւ միմիայն ոչնչացնելով կապիտալիստական կազմը, կարելի է ստեղծել կեանքի այնպիսի պայմաններ, որ տեղ բանւորը լինի լիազօր տէր, ինչպէս և ամեն մի ուրիշ քաղաքացի: Սօցիալ-դեմոկրատները ասում են, որ կապիտալիստական կազմը պէտք է փոխարինել սօցիալական կազմով, այսինքն՝ այնպիսի կազմով, որտեղ արդարութեան բոլոր միջոցները—մեքենաները, հանքերը, հողը և այլն պատկանէին ոչ թէ առանձին սեպհականատէրերին, այլ ամբողջ ժողովրդին: Ինքը ժողովուրդը ղեկավարէր արդարութիւնը և ոչ թէ ֆարբիկանտների մի խմբակ: Սօցիալ-դեմոկրատներն ասում են, որ այդ նպատակին հասնելու համար անհրաժեշտ է, որ բոլոր երկիրների բանւորները միանան և կազմեն մի միջազգային ս. դ. կուսակցութիւն՝ վճռելու բանւորական հարցը:

Ինչո՞ւ են այդպէս հաւատացած Սօցիալ-դեմոկրատները. որովհետեւ, ասում են նրանք՝ ուսումնասիրելով կեանքը, կապիտալիստական կազմը, ակամայից տեսնում ենք, թէ նա ինչպէս պէտք է ոչնչանայ և ինչպէս բան-

ւորները ստիպում են ձգտելու այդ բանին: Հիմա տեսնենք թէ իրաւ այդպէս է այդ:

ԳԼ. II

Ներկայ հասարակութեան կազմը կոչւում է տական կազմը: Կապիտալիստական՝ կամ բուրժուական, որովհետեւ արդիւնաբերութեան կապիտալիստ եղանակը իր դրոշմը դնում է ամբողջ կեանքի վրայ. արտադրութեան այդ եղանակի էութիւնը կայանում է նրանում, որ մեր գոյութեան համար բոլոր հարկաւոր իրերը պատրաստում ենք ոչ թէ մենք ինքներս, այլ վարձու բանւորների ամբողջ մի բանակ: Այդ բանւորները պատրաստում են ապրանքները ոչ իրանց գործիքներով, ոչ իրանց տանը, այլ ֆարբիկաներում, գործարաններում, և այդ ֆարբիկաները. գործարանները, դրա հետ մեքենաները և հումքերը պատկանում են կապիտալիստ տիրոջը: Ոչ թէ ստրուկները կամ ճորտերն են առաջւայ պէս պատրաստում ապրանքը, այլ օրէնքով ազատ վարձու բանւորները: Այն ամենը՝ ինչ որ մշակւում է բանւորների ձեռքով, ընկնում է նախաձեռնող տիրոջ ձեռքը: Բանւորին է պատկանում միայն աշխատանքը և աշխատանքի վարձը, իսկ կապիտալիստ տիրոջը արտադրութեան միջոցները և յաւելիալը: Ճիշտ է, որ ներկայումս էլ քիչ չէ տնական տնայնագործութեան արտադրութիւնը, բայց խոշոր ար-

րանքների այնպիսի մեծ քանակութիւն, որի մասին առաջ նոյնիսկ չէին էլ երազում: Բան-
ւորի արտադրութիւնը բարձրացաւ: Մեծ չա-
փով մեքենաները յեղաշրջում առաջ բերին
մարդկանց յարակցութիւնների մէջ, երևան
եկան շոգենաւեր, երկաթուղիներ կային:
Շնորհիւ այդ յեղաշրջման կարողանում են
ապրանքներ տեղափոխել աշխարհիս բոլոր
անկիւնները: Մեքենան մուտք գործեց գիւղե-
րը: Այժմս ո՞վ չգիտէ շոգեգութանը, հնձելու
մեքենան, կալիչը կային: Երբ մեքենանե-
րը երևան եկան, նրանք դուրս վանեցին
մարդկային աշխատանքը, բայց միւս կող-
մից մեքենաները կանանց և երեխաներին
դարձրին պիտանի աշխատելու համար: Ա-
մերիկայի մի քանի քաղաքներում կանացի
աշխատանքը այնչափ դուրս մղել տղամարդ-
կանց, որ այս վերջինները մնում են տանը
երեխաներին նայելու և ճաշ պատրաստելու
համար: Մեքենայական ձևը դուրս է վանում ծնոքի
աշխատանքը, խոշոր արդիւնաբերութիւնը՝ բնական
է որ մեքենաների երևան գալուց յետոյ
ձեռքի արտադրութիւնը ևս դուրս մղւելու:
Առաջներում քաղաքական ամբողջ ար-
տադրութիւնը կրում էր արհեստաւորա-
յնաւորութիւն... Գիւղերում ամեն ինչ
պատրաստում էին տանը: Երբ մեքենանե-
րը առաջ եկան՝ թէ արհեստները և թէ
ձեռքի աշխատանքը սկսեցին ընկնել: Օրի-
նակի համար՝ Բիլգիայում կային մինչև
60,000 աշխատող ջուլհակներ: Այժմս հա-
զիւ լինին 10,000, խոշոր արտադրութիւնը

կատարւում էր ձեռքով: Այն՝ ինչ որ առաջ
մանրակրկիտ կերպով պատրաստում էին
ձեռքով, այժմս այդ բոլորը արտադրւում է
մեքենաներով: Ձեռքով բոլորովին ձեռնաու-
չէ ապրանքներ պատրաստելը: Ինչպէս ա-
սացինք, գիւղերում նոյնիսկ աւելի ձեռն-
աու էր գնել չիթը և թէ ուրիշ բաները,
քան թէ իրանք գործէին: Խոշոր արդիւնա-
բերութիւնը ամեն տեղից դուրս քշեց փոք-
րերը: Այդ կռիւը դեռ մինչև օրս շարունակ-
ւում է: Արհեստաւորը մրցելով ֆաբրիկայի
հետ, իր ամբողջ ոյժը լարում է, գիշերը
դարձնելով ցորեկ, երկարացնում է օրը,
գործի է դնում կնոջը, երեխաներին, բայց
որքան էլ որ չարչարւում է, էլի չի կարո-
ղանում տանել մրցումը: Աշխատում է, աշ-
խատում և վերջնականապէս քանդւում: Հի-
մա նա օտիպւած է գնալ վարձով աշխա-
տելու և դառնում է պրօլետար: Նա իր յա-
րաբերութիւնը կտրում է դադգեահի հետ:
Ինքնագլուխ տէր-աշխատաւորը, դառնում է
վարձու աշխատաւոր: Այն օրից, երբ հնարեցին
ջուլհակային դադգեահը և կատարելագործ-
ւած ջուլհակային մեքենաները, քանի՜-քանի
ջուլհակ տէրեր ոչնչացան. քանի՜-քանի հա-
գուստեղէնների և ոտնամանների ֆաբրիկա-
ներ, կոշկակարների, դերձակների գործարան-
ներ դուրս քշեցին: Ժամագործները, դար-
բիները, ատաղձագործները տեղի աւին
ֆաբրիկաներին և հիմի մնացել են միայն մի
որևէ կոտրւած բան կարկատելու կամ նորո-
գելու համար: Շատ մասնաճիւղերի մէջ մանր

արդիւնաբերութիւնը դեռ չի ոչնչացել, բայց ընդունել է տնային արտադրութեան սոսկալի ձև: Առաջին հայեացքից կարծես թէ արհեստական արտադրութիւն է, բայց իրօք այդ աշխատանք է տիրոջ համար: Իրականապէս արհեստաւորը ինքն է տէրը: Անգլիայում և Ամերիկայում մի քանի ֆաբրիկաներ դուրսը պատրաստել են տալիս հագուստեղէն ձեռքով:

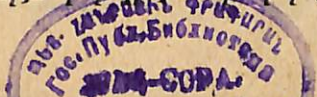
Հագարաւոր դերձակներ աշխատում են չարաչար ողորմելի վարձի համար: Տէրը քամում է նրանց քրտինքը: Աշխատանքի այս ձևը անւանւում է քրտնաքամ սխտեմ:

Արհեստաւորների վիճակը կարելի է համեմատել այն թուփերի հետ, որոնք բուսնում են հսկայ ծառերի մէջ: Ծառերը խոր արմատներ են գցում հողում, զրկում թուփը հիւթից և իրանց վիթխարի ճիւղերով ծածկում են թուփին արևից: Թուփը նւազում է և սպասում է իսպառ ոչնչացման: Ինքնորոյն մանր տնտեսութիւնը դուրս է մղւում նաև գիւղատնտեսութեան շրջանից:

Անցան այն ժամանակները, երբ գիւղացին ապրում էր ուրախ-զւարթ, պատրաստելով իրա համար հարկաւոր պիտոյքները: Խոշոր արտադրութիւնը մուտք է գործել նաև գիւղերը: Անգլիայում զրեթէ անհետացել է մանր հողատէր գիւղացին, ամբողջ հողը պատկանում է միքանի հագար խոշոր սեպհականատէրերի: Բայց կար ժամանակ, երբ Անգլիայում ծաղկում էր մանր գիւղացիական տնտեսութիւնը: Թէ Ֆրանսիայում

և թէ Գերմանիայում զարգանում է հետզհետէ խոշոր հողային սեպհականատիրութիւնը: Ֆրանսիայում, օրինակի համար՝ գիւղացու սեպհականութիւնը, այսինքն այն հողերը, որ մշակում են գիւղացիները, կազմում է ոչ աւելի, քան ամբողջ հողի կէսը: Ամերիկայում գիւղատնտեսութեան մէջ գործածած մեքենաների ամբողջ արժողութիւնը հաշւում են մինչև 1,500 միլիոն ու, նոյնը կատարւում է այստեղ՝ Ռուսաստանում: Հարաւում անագին ագարակներ են գտնւում, որտեղ հարւրաւոր գիւղացի մշակներ են աշխատում:

Տասնեակ հագարաւոր մանկացած գիւղացիների հողերը պատկանում են մի որևէ վաճառականի: Սամարսէի նահանգում 10—15 հագար դեսեատին վարելահողեր կան: Խերսոնի նահանգի հինգ դաւառներում կան 405 հողատէրեր 1—2 և կէս հագար դեսեատին վարելահող ունեցող և որոնցից մի քանիսը 226 դես. դեռ աւելի հողեր ունեն: Մնանկացած գիւղացին կամ գնում է քաղաք, կամ վարձով բանում է իրեն մշակ մի որևէ վաճառականի կամ քաղաքից եկած աղայի մօտ: Կապիտալիստները մրցում են իրար հետ: Կապիտալիստական կազմը ոչնչացնելով մանր արտադրութիւնը, հասնում է մի այնպիսի դրութեան, որտեղ կապիտալիստները կոխ են սկսում միմեանց հետ: Փոքրիկ կապիտալիստական ձեռնարկութիւնների ոչնչացման մասին, որ ունեն մի քանի բանւոր, նոյնիսկ խօսք անգամ չի կարող լինել: Դրականապէս կարելի է ասել, որ փոքրիկ կա-

պիտալիտական տնտեսութիւնները ամեն տեղ ընկնում են: Այնտեղ՝ ուր ազգաբնակչութեան ցուցակագրութիւն կայ, թւերից երևում է, թէ ինչ չափերի է հասնում այդ: Այսպէս՝ 1882 թ. Գերմանիայում արդիւնաբերող ազգաբնակչութեան մի երկուերորդ մասն էին կազմում փոքրիկ ձեռնարկութիւնները, իսկ 1895 թ. նրա կիսից պակաս: Իսկ եթէ կան շատ մանր ձեռնարկութիւններ, դրանք կազմում են որեւէ խոշոր ձեռնարկութեան մի մասը: Օրինակի համար՝ կարծես թէ դեռ ևս շատ կան փոքրիկ ճաշարաններ, տրակտիրներ, զամբիւղ հիւսող, գլխարկ կարող, խաղալիքներ և թէ ուրիշ բաներ շինող վարպետներ, բայց իրօք գործը բոլորովին այդպէս չէ: Լոնդոնում կան շատ էփանագին ճաշարաններ, բայց դրանք բոլորն էլ գտնւում են 4—5 նախաձեռնողների ձեռքում: Նոյնը մենք նկատում են ծխախոտի, կաթնատների և ուրիշ խանութների վերաբերմամբ:

Եթէ մանր նախաձեռնողները նախաձեռնում ընկնում թիւների մէջ նոյնպէս են խոշորների ճշման մրցումն կայ: Խոշոր նախաձեռնողներն ընկնում են խոշորների ճշման տակ, այդ դէպքում խոշորների մէջ առաջ է գալիս մրցումն: Գաղափար կազմելու համար, թէ ինչ ծաւալների կարող է հասնել այդ մրցումը, ես մի օրինակ կը բերեմ: Ամերիկացի կապիտալիստ Ռեկլեյլէրը, որին նախապէս թաղաւոր են անւանում, հանքեր ձեռք բերաւ մի լճի մօտ: Նրան հարկաւոր էր այդ-

տեղից դուրս քշել իր հարևան մրցակիցներին: Երբ սրանք մրցմանը չէին դիմանում, նա չնչին գնով առնում էր նրանց հանքերը: Իսկ եթէ նրանք երկար ժամանակ էին դիմանում, այդ դէպքում նա սկսում էր ծախել իր հանքերը՝ շուկայում եղած գներից աւելի էփան՝ նրանց համար կործանիչ չափերով: Նա գլխակցօրէն զննանք էր կրում, որովհետև դրամագլխի տէր էր, մինչդեռ միւսները քայքայւում էին: Կապիտալիստների մէջ ինչպէս տեսնում էք, առաջ է գալիս անխնայ մրցումն:

Բանն այն է որ գործաւորիկաները— բանատէրը, երբ ապրանքներ ձգնաժամեր: է պատրաստում, չգիտէ՝ արդիօք լաւ կը ծախւի թէ ոչ, քանի որ միւս ֆարրիկանտներն էլ են պատրաստում նոյն ապրանքներից: Թէ որքան սպառողներ կը լինեն, նրանցից ոչ ոք չգիտէ: Այս հանգամանքն աչքի առաջ ունենալով, իւրաքանչիւր կապիտալիստ աշխատում է, որ իր ապրանքը, որքան կարելի է, էփանստի: Եթէ շուկայում լոյս ընկնեն մրցակիցներ, նա կիջեցնէ գինը: Ով որ կարողանայ աւելի էփան ծախել, նա էլ աւելի ապահովուած կը լինի, որ իր ապրանքները կը ծախւեն նոյնիսկ այն դէպքում, երբ սպառողները աւելի քիչ լինեն, քան որ հարկաւոր էր բոլոր ապրանքներն առնելու համար: Սա աւելի արտայայտւում է այն ժամանակ, երբ մի նոր շուկայ է բացւում, կամ մի որեւէ ապրանքի

համար մեծ պահանջ է զգացւում: Ամենքը ևս աշխատում են օգտուել հանգամանքից: Ապրանքներ բերւում են շուկայ աւելի շատ, քան հարկաւոր է: Սկսւում է սոսկալի մրցումն, որի հետեանքը լինում է շատ կապիտալիստների սնանկութիւնը: Փակւում են մի շարք ֆաբրիկաներ. բանտրներն արձակւում են, վրայ է հասնում անգործութիւնը: Որպէս զի հասկանալի լինի, թէ ինչպիսի սնանկութիւն են առաջ բերում կրիզիսները, պէտք է միայն երեւակայել, թէ ինչպէս հարիւրաւոր կապիտալիստներ կամ նրանց հաւատարմատարները հաւաքւում են շուկայ և նրանցից ամեն մէկը յոյս ունի՝ որքան կարելի է, շուտ ծախելու իր ապրանքը, որպէսզի վճարէ պարտքերի մի մասը կամ նոր նիւթեր գնէ յետագայ արտադրութեան համար: Եթէ մի որեւէ կապիտալիստ յօդս է ցնդում, ոչ միայն ինքն է ոչնչանում, այլ և նրա հետ միասին կապւած բոլոր անձինք՝ նրա պարտատէրերը և թէ նրանք, որոնք հում նիւթ էին մատակարարում: Սա էլ իր հերթին դադարում է այս կամ այն ֆաբրիկանտի յաճախորդը լինելուց: Եւ այսպէս տուժում է նաև այդ ֆաբրիկանտը: Կրիզիսը անգրադառնում է մի շարք մարդկանց, մի շարք արտադրութիւնների վրայ: Այդ սնանկութիւնները—կրիզիսները կապիտալիստական արտադրութեան եղանակի շնորհիւ զարձակ են անխուսափելի:

Կապիտալիստական միութնորիւ այդ կրիսիսներ, տրեստներ, սինդիկատներ և այլն: Գալիս մեծ կապիտալներ ունենալու անհրաժեշտութիւնը. այս ճանապարհով կարելի է աւելի ապահովել մրցակիցների հետ մրցումն և թէ իր օգուտը: Մի կապիտալիստի դժւար է շատ մեծ կապիտալ ունենալ, ևսրա համար կապիտալիստները սկսում են կապել միութիւններով. նրանք կազմում են ալկիոներական ընկերութիւններ, արտէշներ, սինդիկատներ և տրեստներ: Դրանք բոլորն էլ կապիտալիստների զանազան տեսակի միութիւններ են:

Դրանց ամենաբարձր աստիճանը—տրեստներն են: Այդտեղ կապիտալիստներն աշխատում են միացնել ոչ թէ միայն արդիւնաբերութիւնը, այլ և առևտուրը: Այդ տեսակի ամեն մի միութիւն կը ցանկար զրաւել իր համար մի առանձնացած դիրք և դառնալ արդիւնաբերութեան որեւէ մասնաճիւղի միակ տէրը, որպէսզի հաւատացած լինի, թէ շուկայում ոչ ոք չի համարձակւել մրցելու իր հետ: Այդ միութիւնները շատ թէ քիչ միացնում են խոշոր արդիւնաբերողներին, բայց միևնոյն ժամանակ միանգամայն դուրս են վանում մանր արտադրութիւնը: Ամերիկայում նաւթային տրեստը իր ձեռքի տակ ունի բոլոր նաւթանցքերը, որոնք միացնում են նաւթային պրօմիսլաների շրջանները նաւթազտիչ գործարանների հետ: Այդ տրեստը յարաբերութեան մէջ մտաւ Գալիցիայի և Կովկասի նաւթարդիւնաբերողների հետ և հիմա այդ տրեստը ամբողջ Եւրոպային և Ամերիկային նաւթ

է մատակարարում: Ուրբան մեծ քանակութեամբ անկախ արդիւնաբերողներ պէտք է անհետանային ասպարէզից: Օրինակ 60—70 թւականներին տասնեակ հազարներով կապիտալիստներ նաւթ էին քաշում Պենսիլվանիան շադրւանից, այն ինչ հիմա 10—15 հոգուց կազմած մի խումբ մարդիկ տէր են ամբողջ նաւթային գործին: Ֆրանսիացի սօցիալ-դեմոկրատ Լաֆարգը հաշուել է թէ որքան անկախ արդիւնաբերողներ է ոչնչացրել ծխախոտի տրեստը: Երեւում է, որ մի քանի տարւան ընթացքում նա դուրս է շլլբրտել 2700 սիգարի, 3000 ծխախոտի ֆաբրիկաներ և 60,000 խանութպաններ: Շաքարի տրեստը Ամերիկայում մատակարարում է ամբողջ երկրին շաքար, այն ինչ 1880 թ. 49 առանձին շաքարի ֆիրմաներ կային:

Սակայն այդ բոլոր խոճրեստները, անոչնչացնել մրցումը: Կարող են վերացնել կրիզիսները:

Որպէսզի նրանք կարողանային այդ անելու, պէտք է լաւ տեղեկութիւններ ունենան շուկայից: Որոշ չափով հնարաւոր կը լինէր, կրիզիսների առաջն առնել, եթէ այդ արտադրութեան նախաձեռնողները բոլոր կապիտալիստական երկիրներում միանային: Այդպիսի տրեստներ մեզ մօտ դեռ ևս չկան: Նրանց կազմակերպել շատ դժուար է: Նոյնիսկ եթէ նրանք կազմակերպւեն էլ, այդ դէպքում ևս տրեստները չէին ազատիլ հասարակութեանը կրիզիսներից: Ճիշտ է

մի որեւէ արդիւնաբերութեան մասնաճիւղի նախաձեռնողների մէջ մրցումը ոչնչանում է, բայց այս բանը ինչպէս կարտայայտուի արդիւնաբերութեան միւս մասնաճիւղերի նախաձեռնողների վրայ, որոնք դեռ ևս կարիք ունեն տրեստի: Ենթադրենք թէ կազմեց միջազգային տրեստ՝ պղնձի հանքեր մշակելու համար: Այս բանը ինչ հետեւանք կը թողնէ այն արդիւնաբերողների վրայ, որոնք մշակում են պղինձ: Ամենից առաջ պղնձի տրեստը աւելի քիչ հանք պէտք է արդիւնաբերէ, քան եթէ այդ տրեստի բոլոր ինքնուրոյն կապիտալիստները արդիւնաբերէին առանձին-առանձին: Ուրովհետեւ արեստը չի վախճնում մրցումից: Նա աւելի լաւ է համարում քիչ արդիւնաբերել և թանգ ծախել: Պղնձէ առարկաներ արտադրողների շահերը պահանջում են, որ գները աւելի ցածր լինէին. ուստի նրանք կաշխատէին ամեն կերպ, որ պղնձի տրեստը ուժեղացնէ արտադրութիւնը: Եթէ տրեստը այդ չանէր, այդ դէպքում շատերը կաշխատէին փակել ժամանակաւորապէս իրանց նախաձեռնութիւնը. մի քանիսը պղնձը կը փոխարինէին որեւէ ուրիշ հանքով, իսկ միւսները կը սկսէին իրանք ձեռք բերել հանքեր և այդպիսով պղնձէ արտելը կ'օգնանար և կրիզիսն անխուսափելի կը դառնար: Միայն այն դէպքում, երբ ամբողջ աշխարհի տրեստները միանային և մի ընդհանուր տրեստ կազմէին, այդպիսով ի հարկէ կրիզիսները առաջը կ'առնէին:

Կապիտալիստական
Արտադրումնան կենդ- միութիւնների զարգա-
րոնացումը: ցումն կենդրոնացնում

է արտադրութիւնը մի
քանիսի ձեռքում: Մօտիկից դիտելով կա-
պիտալիզմի զարգացումը, տեսնում ենք որ
այդ զարգացումը նպաստում է մանր և
միջին կապիտալիստական նախաձեռնողնե-
րի քչանալուն և խոշոր ձեռնարկութիւննե-
րի ծաւալը լայնացնելուն: Օրինակի համար՝
Ֆրանսիայում 1866 թ. 1,450,223 հիֆար-
կութիւն կար՝ 4,715,005 բանւորով:

1896 թ. 7,340,240 հիֆարկութիւն՝
6,313,239 բանւորով:

Մասնաւորապէս մետաղագործական ար-
դիւնաբերութեան մէջ՝

1866 թ. 1,786 գործարան կար:

1896 թ. 471 „ „

Խոշոր գործարանական արդիւնաբերու-
թիւնը 1882 թ. Գերմանիայում արտա-
դրում էր բոլոր մթերքների կէսը, իսկ 1894 թ.
այսինքն 13 տարի յետոյ արդէն արտա-
դրում էր այդ քանակութեան աւելի քան եր-
կու երրորդ մասը: Մանր նախաձեռնութիւն-
ների թիւը 1882 թւից մինչև 1895 Գեր-
մանիայում աճեց աւելի պակաս, քան 2 տո-
կոս: իսկ նախաձեռնութիւնների ընդհա-
նուր թիւը 46 տոկոսով: Դրանց թւում
շատ խոշորները (1,000 մարդուց աւելի)
աճեցին 100 տոկոս: Կապիտալի կենդրոնա-
նալը մի քանի ձեռքերում առանձնապէս
պարզ նկատւում է Ամերիկայում: Այնտեղ,

օրինակի համար՝ բոլոր հեռագրատները
գտնւում են 2 ընկերութիւնների ձեռքում:
Պողպատի տրեստը 15 միլիարդ ուռլի ու-
նի: (Նրանում աշխատում են 168,000-ից
աւելի բանւոր): 1902 թ. զուտ արդիւնքն
աւելի էր, քան 500 միլ. ուռլի: Նա ունի
տանեակ հազարաւոր վերստների վրայ եր-
կաթուղի, հանքերի և քարածուխի ահագին
շերտեր, ահագին քանակութեամբ զավօդ-
ներ և Փարբիկաներ: Չորս հոգի իրանց
ձեռքում են պահում ամբողջ Ամերիկայի
մսի առևտուրը: Ամերիկայում մինչև 1903
թ. յունւ. 1-ը 793 տրեստ կար՝ 200 մի-
լիարդ կապիտալով: Որպէսզի կարելի լինի
զաղափար կազմել այդ գումարի չափի մե-
ծութեան մասին, ես կաւելացնեմ, որ Միա-
ցեալ-Նահանգների ամբողջ հարստութիւնը
մօտաւորապէս զնահատւում է 900 մի-
լիարդ:

Մի փոքրիկ ֆինանսիստների խմբին է
պատկանում հարկւրաւոր միլիարդները: Հիւ-
սիսային Ամերիկայի բոլոր գիւղական և
արդիւնաբերական արտադրութիւնները նը-
րան հարկ են վճարում: Այդ տրեստները
ոչ միայն հիւսիսային Ամերիկայում են,
այլ և բոլոր պետութիւնների մէջ: Նոյնիսկ
մեզանում՝ Ռուսաստանում, որ ուրիշներից
աւելի ուշ դարձաւ կապիտալիստական եր-
կիր, գոյութիւն ունին կապիտալիստների
մի քանի խոշոր ընկերութիւններ: Դրանք՝
շաքարի, նաւթի, ապահովագրութեան սին-
դիկատներն են: Գոյութիւն ունեն լարաձև

մեխերի և մի շարք ուրիշ գործարանատե-
տերի սինդիկատներ:

Արտադրութեան
Առևտրի կենդրոնացումը: Կենդրոնացումը տե-
ղի ունի ոչ միայն
մի քանի ֆիրմաներում, այլ նոյն երևոյ-
թը նկատուում է նաև առևտրում: Մակայն բո-
լոր մեծ քաղաքներում այժմ պատահում
ենք մեծ-մեծ խանութների, որտեղ աշխա-
տում են մինչև 2000 գործակատար: Մտէք
մի այդպիսի խանութ և դուք այնտեղ կը
գտնէք այն ամենը, ինչ որ հարկաւոր է
թէ առողջ և թէ հիւանդ մարդու համար:
Վերի ասածներից մենք
2-րդ գլխի եզրա- տեսնում ենք, որ կապի-
կացումներ: տալիստական կազմի սկսեց
նրանով, որ դուրս վա-
նեց ձեռքի մանր, ինքնուրոյն արտա-
դրողներին, յետոյ կապիտալիստների իրար
հետ ունեցած ներքին մրցման շնորհիւ
զարգանալով՝ ընդունեց խոշոր կապի-
տալիստական կերպեր և առաջ եկան սին-
դիկատներ և տրեստներ: Այդ վերջին-
ներն են որ կազմում են հասարակական
արտադրութեան ձևերը: Սկզբում ամեն ոք
արտադրում էր ինքը անկախ. գիւղա-
ցին մշակում էր իր դաշտը, ջուլհակն
աշխատում էր իր ձեռքով շինած դադգեա-
յի վրայ, զամբիւղագործը հիւսում էր
իր զամբիւղը, մանրավաճառը կային, դրանք
բոլորն էլ ինքնուրոյն սեպհականատէրեր
էին: Սեպհականատէրը ինքն անձամբ օգ-

տւում է իր գործիքներով: Արտադրու-
թեան կապիտալիստական եղանակը անհա-
տական բնաւորութիւն չի կրում: Այդտեղ
աշխատում են համախմբւած: Մեքենաները
մարդկանց միացած աշխատանք են պա-
հանջում: Առաջ դեղջկուհին պատրաստում
էր հագուստի համար նիւթեղէն և կարում
էր ինքը: Իսկ հիմա նա գնում է քաղաք
և չիթ առնում, որ պատրաստել են հա-
րիւր կամ հազար միացած բանւորներ:
Այս արդէն հասարակական հաւաքական ար-
տադրութեան ձևն է: Առանձնապէս պարզ
կերպով այս գիծը նկատուում է ակցիօնե-
րական տրեստների և նոյնանման ընկերու-
թիւնների մէջ: Եթէ կապիտալիզմի զար-
գացման առաջին շրջանում կային ուրոյն
կապիտալիստներ, որոնք տէր էին ֆաբրի-
կաների և զավօդների, այժմս նրանց տէ-
րերը ընկերութիւններն են. սեպհականու-
թիւնն ստացաւ ընկերակցական բնաւորու-
թիւն:

Գրքի վերջին գլխից մենք տեսանք նաև,
որ կապիտալիստները չեն կարող կառավա-
րել իրանց արտադրութեան միջոցները: Նը-
րանք չեն կարող իրանց հպատակեցնել
շուկան: Չնայած այն հանգամանքին որ կա-
պիտալիստները ամբողջ արդիւնաբերու-
թեան տէրն են, այնուամենայնիւ նրանց
վրայ իշխում է մի ինչ որ ոյժ և ստիպում
ընկնել շուկաները, ապրանքներ պատ-
րաստել պահանջից աւելի առանց տպա-
հոված լինելու, թէ կարող են ենթարկ-

ւել կրիզիսներէ, սնանութիւններէ: Ի՞նչ ոյժ է այդ. անկասկած—ներկայ ժամանակակից արտադրող միջոցներն են: Արտադրութեան մեքենայական ձևը առաջ բերաւ արտադրող ոյժերի չափազանց զարգացումն: Մի գիտնական հաշուել է, որ մեքենաները, որոնք գործում են Ֆրանսիայում, փոխարինում են 45,000,000 ստրուկի, իսկ Անգլիայում—80 միլիոնի. և այս արտադրութեան ոյժերը գտնւում են կապիտալիստների ձեռքին, իսկ դրանք չեն կարող այնպէս իշխել այդ միջոցների վրայ, որ ժողովուրդը բարեկեցիկ ապրէր:

ԳԼ. III.

Ժամանակակից կազմի ժամանակակից մեհակասութիւնը: Քենաներով կարելի է պատրաստել այնքան ապրանք, որ մարդկային բոլոր պահանջներին կարելի լինէր բաւարարութիւն տալ. այսինքն որ ամենքն էլ ունենան հագուստ, կօշիկ, կուշտ լինին, կարողանան լաւ բնակարաններում ապրել և այլն: Իսկ միևնոյն ժամանակ կապիտալիզմի զարգացման հետ միասին աճում է իւրաքանչիւր մարդու անապահովութիւնը, աղքատութիւնը, վաղան օրւայ հոգսը. ահագին թւով բանուորեր ապրում են ինչ որ անկիւններում, իսկ շատ անգամ նոյնիսկ ուղղակի փողոցում: Կապիտալիզմի զարգացման հետ միասին աճում է և անգործութիւնը: Ներկայումս անգործները

կազմում են մեծ բանակ: Լոնդոնում անգործներէ թիւը հասնում է 300,000-ի, իսկ վատ վարձով աշխատողների թիւը մինչև մէկ միլիոնի: Փարիզում մի օրեայ՝ 28 մայիսի 1896 թ. ժողովրդագրութիւնը երևան հանեց 270,000 անգործ, իսկ Բեռլինում մի օրեայ ազգաբնակչութեան ցուցակագրելը 1902 թ. տւաւ 117,000: Նոյնիսկ կապիտալիստներից ոչ ոք չի կարող հաւատացած լինել, թէ վաղը ինքը չի սնանկանալ: Երևան է գալիս սոսկալի հակասութիւն: Մթերքներ արտադրում են շատ աւելի, քան հարկաւոր է, մինչդեռ շատ մարդիկ մեռնում են քաղցից. մարդիկ կարող էին լաւ ապրել, իսկ իրօք շատ քչերն են այդպէս ապրում:

Ո՞վ է մեղաւոր: Արտադրութեան մեղաւոր է ժամանակակից արտադրութեան եղանակը (այսինքն մեքենայի խոշոր արտադրութիւնը), թէ՛ մի որևէ ուրիշ պատճառ կայ. սակայն ամենքի համար պարզ է թէ գործը արտադրութեան եղանակի մէջ չէ, այլ նրանում՝ որ արտադրութեան միջոցները գտնւում են առանձին անհատ-կապիտալիստների ձեռքում: Արտադրութեան միջոցները լաւ են, վատը միայն այն է, որ նրանք կազմում են մասնաւոր սեպհականութիւն: Չէ՞ որ այդ սեպհականութեան տէրը չի կարող հոգալ հասարակութեան կամ ժողովրդի համար: Դրա յետևեցընկնելով կապիտալիստը ստիպուած է մտնել կուլի մէջ: Եւ այդ պատ-

ճառով եթէ նոյնիսկ ցանկանար, չէր կարող շուկայի, հասարակութեան բարեգործը լինել: Ամեն կողմից նրա աչքին պէտք է երևային իր նման նախաձեռնողներ, որոնք պատրաստ են կլանել իրան:

Անհրաժեշտ է որ ար- ժողովուրդը—ամբողջ տաղրող միջոցները հա- հասարակութիւնը մի- սարակական սեպհակա- այն այն ժամանակ չէր նուծին կազմէին: տուժիլ ժամանակակից արտադրութեան եղա- նակից, եթէ այդ արտադրութեան գործիք- ները—միջոցները գտնւէին իրա՝ հասա- րակութեան—ժողովրդի ձեռքում: Ի հար- կէ այդ է միակ ելքը: Բայց ինչպէս այդ անել և ճիշդ կարող է այդ խնդիրը լուծել: Այդ մեծ գործը բանւորները պէտք է իրա- գործեն Սօցիալ-Դեմոկրատիայի ղեկավարու- թեամբ: Սօցիալ-Դեմոկրատիան պէտք է կատարէ այդ մեծ յեղաշրջումը ամբողջ կազ- մի մէջ (սօցիալական յեղափոխութիւն). այ- սինքն՝ բոլոր ֆարքիակաները, զավօդները, մեքենաները և այլն պիտի յանձնէ ամբողջ հասարակութեան, կապիտալիստական պե- տութիւնը դարձնէ ժողովրդական բանու- րական թագաւորութիւն (սօցիալական): Սօ- ցիալ-Դեմոկրատիան արտադրութեան ոյժե- րը պէտք է յանձնէ հասարակութեան ձեռքը: Արտադրութեան միջոցները պէտք է պատկանեն ոչ մասնաւոր անձանց, այլ ամ- բողջ ժողովրդին: Արտադրութիւնը պէտք է կառավարեն ոչ թէ այս կամ այն միլիոնա-

տէրերի կառավարիչները, այլ հասարակու- թեան ներկայացուցիչները. աշխատանքը, ոչ թէ կապիտալիստների համար պէտք է լինի, այլ իրանց՝ ժողովրդի համար: Մարդկա- յին գլխաւոր կեանքի պահանջները՝ սնունդը, բնակարանը, հագուստը, հոգեկան պահանջ- ները, կային, այդ բոլորը ներկայումս ան- հատական հոգացողութեան առարկաներն են, մասնաւոր գործ է: Կապիտալիստական հասարակութեան մէջ ամեն մէկը պէտք է հոգայ այս բոլորի համար: Մինչդեռ այն հասարակութեան մէջ, որտեղ արտադրու- թիւնը կը լինի ժողովրդի ձեռքով, այդ հոգա- ցողութիւնները կը դառնան հասարակական գործ: Սօցիալ-դեմոկրատիան մարդկային բո- լոր յաղթութիւնները պէտք է դարձնէ ամբողջ ժողովրդի սեպհականութիւն, այլ ոչ թէ մի բուն մարդկանց արտօնութիւն:

Ինչհետեւ այս մեծ խն-

Այս կարող է անել ղիւրը կարող է իրադր- միայն պրօլետարիատը: Ժեյ միայն բանւոր դա- սակարդը: Գուցէ այդ բանը կարողանար անել կառավարութիւ- նը, որի ձեռքում են կենդրոնացած ներ- կայումս շատ խոշոր և կարեւոր հասարակա- կան նախաձեռնութիւններ, ինչպէս օրինակ երկաթուղիները, փոստը, հեռագիրը. նրա ձեռքին են այժմ մի ամբողջ կոյտ պետա- կան զավօդներ. նրա ձեռքին է օդի, ծխա- խոտի և ուրիշ առարկաների միջնավաճա- րութիւնը: Շատերն ասում են, որ պետու- թիւնը աստիճանաբար իր ձեռքը կառնէ բո-

բը, արհեստաւորները և այլն) չեն կարող հասարակական յեղաշրջում առաջ բերել, որոնք նոյնպէս տնքում են կապիտալի ճնշման տակ: Դրանք բոլորը պիտի բռնում են իրանց սեպհականութիւնը և ձգտում են ամեն կերպ պաշտպանել իրանց՝ խոշոր արդիւնաբերութիւնից: Դրանք ձգտում են պահել այն, ինչ որ անխուսափելի կերպով պէտք է ոչնչանայ: Քանի որ մեքենաները կան, չի կարելի նորից վերսկսել մանր արդիւնաբերութիւնը: Չի կարելի պաշտպանել սալով տանիք, երբ նրա կողքին գոյութիւն ունի երկաթուղին: Մանր բուրժուականները երազում են դուրս գալ իրանց աննախանձելի վիճակից և դառնալ խոշոր բուրժուայ, հետևապէս նրանք չեն կարող կուռել կապիտալիստական կազմի հիմքերի դէմ: Բայց մանր բուրժուականներից շատերը մի ոտով արգէն կանգնած են պրօլետարիատի մէջ: Ներկայ պարտադրում նրանք կարող են հանդիսանալ իրեն պրօլետարիատի ընկերներ՝ կապիտալիստականների դէմ կուռլու համար: Յեղաշրջում չեն կարող առաջացնել նաև գիւղացիները, քանի որ նրանց մի մասը շահագրգռած է բոլոր հողատիրութեան զարգացման մէջ, իսկ միւս մասը կուռում է մանր հողային սեպհականութեան համար: 60-ական, 70-ական թւականներին (այսինքն՝ երեսուն - քառասուն տարի առաջ) ոռւս ինտելիգենցիան մտածում էր, որ գիւղացիութիւնը կարող է սօցիալիստական կազմ ստեղծել Ռուսաստանում: Աչքի առաջ ունենալով որ գիւղացի-

ները գիւղական համայնքի միջոցով կարողացան իրանց շահերը պաշտպանել կարածատէրերի առաջ, և թէ այն՝ որ գիւղերում գոյութիւն ունէր համայնք, ինտելիգենցիան ենթադրում էր, թէ գիւղացիները արձագանք կը տան սօցիալիստական կազմի վարդապետութեանը: Բայց կեանքը ցոյց տուաւ, որ գիւղացիք երբէք տրամադիր չեն եղել սօցիալիստական վարդապետութեանը հետեւելու: Երբ ճորտութիւնն ընկաւ, գիւղացիութիւնն սկսեց բաժանել հարուստ գիւղացիների, քիչ հող ունեցողների և հողազուրկների՝ բոլորն էլ տարբեր շահերով: Հարուստը ի հարկէ չի կուռի կապիտալիզմի հարստահարութեան ոչնչացման համար: Քիչ հող ունեցողը կուռում է, որպէսզի իր սեպհականութիւնը պահել կարողանայ, որպիսզի չգառնայ բատրակ—վարձու աշխատող: Նրա երազն է՝ հող ձեռք բերել և դառնալ աւելի հարուստ. միայն բատրակները՝ գիւղատնտեսութեան վարձու բանւորներն են բացառութիւն կազմում:

Միայն բանւոր դասակարգը—պրօլետարն է, որ կարող է այդ մեծ խնդիրը լուծել, ստեղծել սօցիալական հասարակութիւն. դա միակ դասակարգն է, որ շահագրգռած է մասնաւոր սեպհականութեան ոչնչացման մէջ արտադրութեան միջոցների նկատմամբ:

Կեանքը նրան այնպիսի պայմանների մէջ է դրել, որ նա հարկադրելի կուռ մղել մասնաւոր սեպհականութեան դէմ արտադրութեան միջոցներով:

Պրօլետարիատը ուրիշ միջոցներով չի կարող զբաղի կերպով բարեկաւել իր վիճակը: Նա յանձին անգործների միշտ մրցակից ունի, իսկ կապիտալիստական կազմի համար անխուսափելի է անգործութիւնը: Որքան զարգանում է մեքենայի արտադրութիւնը, որքան կանայք և երեխաներ աւելանում են վարձու բանւորների թւին, այնչափ մեծանում է պրօլետարիատի բանակը, որ առաջարկում է իր աշխատանքը կապիտալիստին. բայց նոյն համեմատական չափով չի աւելանում նաև աշխատանքի պահանջը, ուստի և միշտ մի անագին բանակ կայ, որ պատրաստ է՝ արդիւնաբերութեան ընդարձակման կամ գործադուլների դէպքում իր ծառայութիւնն առաջարկել կապիտալիստներին:

Մանր արտադրութեան ընկնելը, գիւղացիների աղքատութիւնը և կրիզիսները, որոնց մասին խօսեցինք, այդ բոլոր հանգամանքները անգործների բանակն աւելի են մեծացնում: Սրանից արդէն կարելի է եզրակացնել, որ այժմեան կազմի մէջ հնարարակացնել, որ այժմեան կազմի մէջ հնարարութիւնը: Գուցէ առարկենք թէ «գործարանական օրէնսդրութիւնը» կարող է այդ անել որոշ չափով: Անկասկած՝ գործարանական օրէնսդրութիւնը բանւորների համար նպատաւոր է, սակայն բանը նրանումն է որ այդ օրէնքները անգործութեան երևալու պատճառների առաջը չեն առնում. գործարանական օրէնսդրութիւնն անկարող է վե-

րացնել այն շահերի հակասութիւնը, որ տեղի ունի կապիտալիստի և բանւորի միջև:

Բանւորի և կապիտալիստի և բանւորի տալիստի շահերը բոշահերի հակադրութիւնը: Երբովին հակադիր են միմեանց: Կապիտալիստին անհրաժեշտ է վարձու բանւոր ունենալ, որովհետև այդ է նրա կարողութեան, հարստութեան աղբիւրը և որքան նա շատ շահագործէ, այնքան այդ ձեռնտու է նրան: Իսկ բանւորի նպատակն է՝ ազատւել այդ շահագործութիւնից. և ահա այս հողի վրայ միշտ տեղի կունենայ ընդհարումն կապիտալիստների և բանւոր դասակարգի միջև: Եւ քանի դեռ գոյութիւն կունենան կապիտալիստական կարգերը, այնքան անխուսափելի կը լինի կապիտալիստ և բանւոր դասակարգերի միջև մղուող պայքարը: Այդ պայքարը վաղուց է սկսւել: Նա առաջ անգիտակցօրէն էր կատարւում. բանւորները կարծում էին, թէ յանցաւորը մեքենաներն ու գործարաններն են, ուստի կոտորում, փչացնում էին նրանց:

Բայց շուտով այդ արարքների անմտութիւնը հասկանալի դարձաւ և բանւորները սկսեցին միանալ իրար հետ: Սկզբում այդ միութիւնները տեղի էին ունենում մի գործարանի սահմաններում, յետոյ նրանք ծաւալեցին և մի քանի գործարանների բանւորներն սկսեցին միանալ միմեանց հետ իրանց շահերը պաշտպանելու համար: Գոր-

ծաղուլը դառաւ կուռ միջոց: Գործադուլնե-
րի շնորհիւ բանւորը հասկացաւ, որ ամբողջ
երկրի բանւորները որոնք այս կամ այն
արհեստով են զբաղուում, անհրաժեշտօրէն
պէտք է մի միութիւն կազմեն, որպէսզի
հնար չլինի փոխարինել նրանց ուրիշ, եկ-
ւոր բանւորներով, երբ հաղորդակցութեան
միջոցների դիւրութեան պատճառով այդպէս
վարելը շատ հեշտութեամբ էր տեղի ունե-
նում: Հաղորդակցութեան զարգացումը հը-
նար էր տալիս գործարանատէրերին օտար
երկիրներից բանւորներ հրաւիրել, իսկ մե-
քենաների զարգացումը վերացնում էր ար-
հեստների մէջ եղած տարբերութիւնը, այն-
պէս որ միևնոյն բանւորը կարողանում էր
աշխատել զանազան գործարաններում: Այդ
բոլոր պայմանները բանւորներին բերին
այն գիտակցութեան, որ բոլոր բանւորների
շահերը միատեսակ են և որ նրանց կուե-
լու միջոցները անբաւարար են: Բանւորներն
սկսեցին պայքարել աշխատավարձի աւե-
լացման, պայմանաժամից դուրս եղած ըզ-
բաղմունքների արգելման և բանւորական
օրւայ կրճատման մասին: Սակայն տնտեսա-
կան այդ պայքարն ապացուցանում էր, որ
նա չի վերացնում չարիքի արմատական
պատճառը: Եթէ մի ծառ արդէն սկսել է
փտել, որովհետեւ նրա տակի հողը ապական-
ւած է, որքան էլ դուք կտրատէք փտող
ճղներն ու տերևները, բայց և այնպէս վը-
տութեան առաջն առնել չէք կարող: Ան-
հրաժեշտ է հեռացնել սկզբնապատճառը—

անպէտքացած հողը: Նոյն է նաև բանւորա-
կան կռիւը: Նա այն ժամանակ միայն կա-
րող է իր նպատակին՝ հասնել տնտեսա-
կան դրութեան բարեկաման խնդրում, երբ
կը վերանայ բանւորի շահագործման պատ-
ճառը, այսինքն կապիտալիստական կարգե-
րը: Բանւորները տեսան, թէ իրանք որքան
էլ կուռն են իրանց տնտեսական դրու-
թեան բարեկաման համար, այնուամենայ-
նիւ իրանց դրութիւնը շատ քիչ է փոխուում:
Ակամայից հարց է ծագում, թէ երևի մի
բան կայ, որ նրանց ճնշում է և չի թոյլ
տալիս լինել այն, ինչ որ իրանք են ցան-
կանում: Այդ թոյլ չտողը հէնց կապիտա-
լիստական կարգերն են: Այդ կարգերը
ճնշում են ամբողջ բանւորական դասակար-
գը առանց խտրութիւն գնելու նրանց մէջ՝
թէ ինչ արհեստներով են զբաղւում նրանք:
Չարիքի միակ հիմքը կապիտալիզմն է:
Եւ բանւորները ակամայից մտածում են, որ
այդ չարիքը միայն այն ժամանակ կարելի է
ոչնչացնել, երբ իրանց ձեռքում կը լինի
երկրի կառավարութեան իրաւունքը:

Այդ բանից զբոլած
Եւրոպական եւ Ասիական
ժողովուրդները մտա-
նայեալով իմաստակարար
մար: Երբ 48 թ.

լոյս տեսաւ Մաքսի և Էնգելսի կազմած մա-
նիֆեստը և նրանում եղած կոչը—«Պրօլե-
տարներ բոլոր երկիրներին, միացէ՛ք», բանտը-
ներն իսկոյն յարեցին նրան և այդ օրւանից

սկսեց բանտրական դասակարգի կազմակերպելը առանձին քաղաքական կուսակցութեան դրօշի տակ: Բայց շուտով բոլոր երկիրներում հասկացան, որ հարկաւոր է նախ՝ առաջ բերել և զարգացնել մի բանտրական կուսակցութիւն և այդպիսի ուժեղացած՝ միացած ոյժով դուրս գալ կուսակցութեան կապիտալիզմի դէմ: Եւ ահա ամեն տեղ սկսում է առաջ գալ սօցիալ-դեմօկրատական կուսակցութիւնը: Կեանքը և կապիտալիզմի զարգացման եղանակը ցոյց տւին, թէ կուսն ինչ ուղղութեամբ պէտք է տանել: Ահնեբն դառաւ, որ սօցիալ-դեմօկրատական կարգերի հաստատեւն անխուսափելի է:

Կարգերի այդ եղանակը մեր ցանկութիւնով չի պայմանաւորւած, այլ բղիւսում է կեանքից: Ինքը կապիտալիստական կեանքի եղանակը ցոյց է տալիս ապագայ հասարակութեան ձևակերպութիւնը: Մենք գիտենք, որ կապիտալիզմը տանում է դէպի հասարակական արդիւնագործութիւնների հսկայական զարգացման շրջանը: Յիշենք տրեստները: Օրինակ՝ Ամերիկայում շաքարի տրեստը, որի ձեռքումն է հիմա ամբողջ Ամերիկայի Միացեալ-Նահանգների շաքարի արդիւնաբերութիւնը, ոչ միայն բազմաթիւ գործարաններ ունի, այլ և երկաթուղիներ յատկապէս շաքար կրելու համար: Նա մասնակցում է բոլոր ձեռնարկութիւններին, որոնք կապ ունեն շաքարի արդիւնաբերութեան և առևտուրի հետ, մասնակցում է ա-

լիւրի տրեստին, Ամերիկայի մեծ քաղաքներից մէկի խանութների տրեստին, ելէքտրաքարշի և մի քանի բանկերի տրեստին: Բոլոր գործավարութիւնը կառավարիչների ձեռքումն է: Կապիտալիստների անձնաւորութիւնը աւելորդ է դարձել: Իր ձեռքում կենդրոնացնելով արդիւնաբերութեան ճիւղերից որևէ մէկը, տրեստը ուսումնասիրում է շուկայի դրութիւնը՝ թէ որտեղ ինչքան ապրանք է հարկաւոր: Տրեստում մենք տեսնում ենք արդիւնաբերութեան միացման եղանակը և շատ թէ քիչ կազմակերպւած փոխանականութիւն ապրանքի: Երեւակայեցէք, որ տրեստների զարգացումը առաջ է գնում, զանազան տրեստներ միանում են իրար հետ և վերջի վերջոյ ամբողջ պետութեան արդիւնաբերութիւնը մի տրեստի սեփականութիւն է դառնում: Հիմա մնում է այդ տրեստին տէր դարձնել հասարակութեանը և ահա մենք կունենանք նոր կարգեր: Տրեստների գոյութիւնը և զարգանալը այն միտքն է յարուցանում, որ սօցիալիստական կարգերի գոյութիւնն անխուսափելի է: Այդ միտքն ընդհանրանում է պրօլետարիատի մէջ, որի շահագործելը չի պակասում նաև տրեստների գոյութեան ժամանակ:

Կապիտալիստական Պրօլետարիատի գերիշխարգերը սօցիալիստականութիւնը: Կանի վերածելու համար բանտրական կուսակցութիւնը պէտք է ձեռք բերէ քաղաքական իշխանութիւն: Այդ պայմանով միայն նա կարող է

գլուխ հանել արդիւնաբերական գործի գրա-
ւումը յօգուտ ընդհանուրի տիրապետու-
թեան: Երբ երկրի կառավարութիւնը պրո-
լետարիատի ձեռքն անցնի, նա պէտք է
միացնէ ամբողջ արդիւնաբերութիւնը, որով
առաջ կը գաջ մի ընդարձակ տնտեսական ըն-
կերութիւն: Փանի որ քաղաքական իշխա-
նութիւնը բուրժուազիայի ձեռքումն է գրա-
ւում, քանի որ նա աւելի ուժեղ է, քան
բանւորները, վերջիններիս շահագործման սիս-
տեմի վերացնելը ցնորք կը լինի միայն:
Կապիտալիստները կը շահագործեն ոչ թէ
նրա համար, որ իրանք վատ, անխիղճ և
ազան մարդիկ են, այլ որ անկարող են
ուրիշ կերպ վարել: Իբար հետ մրցելով կապի-
տալիստները պէտք է ապրանքը էժանացնեն,
իսկ այդ հնարաւոր է միմիայն բանւորներին
շահագործելու միջոցով: Պէտք է երկարա-
ցնել բանւորական օրը կամ ուրիշ միջոցնե-
րով աւելացնել բանւորների աշխատանքի
արդիւնքը: Կապիտալիստը ձգտում է պակա-
սացնել աշխատավարձը, քամել բանւորական
ուժից այն ամենը, ինչ որ կայ նրանում:
Կապիտալիստների քաղաքական իշխանու-
թեան վերացման միջոցով միայն կարելի է
արդիւնաբերութիւնը այնպէս կազմակերպել,
որ չուժեղն աշխատաւորները, որ մեքենա-
ները մարդկութեան համար ոչ թէ չարիք,
այլ բարիք լինեն: Այդ բանը հնարաւոր է
միմիայն սօցիալական արդիւնաբերութեան
ժամանակ: Կապիտալիստական արդիւնաբե-
րութեան դարձացման եղանակների ուսումն

Նասիրութեան միջոցով բանւոր դասակարգի մեծ ուսուցիչներ Մարքս և Էնգելսը եկել են այն եզրակացութեան, որ նոր կարգերի սահմանելը անխուսափելի է, և ցոյց են տւել թէ ինչ է լինելու ապագայ հասարակութիւնը ընդհանուր առմամբ: Նրանք ցոյց են տւել, որ հասարակութիւնը պէտք է իր ձեռքն առնէ արդիւնաբերութեան միջոցները: Նրանք պարզաբանեցին պատմութեան ամբողջ ընթացքը և ցոյց տւին թէ ինչո՞ւ բանւորների և կապիտալիստների միջև լինելիք կռիւը անխուսափելի է: Նրանք ցոյց տւին թէ ինչ նպատակների պէտք է հետեւեն ամենուրեք կազմակերպւող բանւորական կուսակցութիւնները: Բանւորները խարխաւում էին մթութեան մէջ, ինքնազգացմամբ մի ելք էին գնտրում—ինչպէս ոչնչացնել չարիքը: և վերջի վերջոյ շնորհիւ սօցիալ-դեմոկրատների ուսման հասկացանք ուրիշ և ստեղծեցին գիտակից կուսակցութիւն: Բանւորներն զգում էին, որ եթէ երկրի կառավարութեան իրաւունքն իրանց ձեռքում լինի, իրանք կարող են բանւորական կեանքի չափքը վերացնել: Յեղափոխութեան ժամանակ միշտ էլ այդ իրաւունքը ձեռք բերելու ձգտումն է առաջնորդել բանւորներին: 71 թ. Փարիզում բանւորութիւնը տիրեց քաղաքին, բայց պարտութիւն կրեց կառավարութիւնից: Այն ժամանակ բանւորութիւնը կազմակերպւած չէր և որոշ քաղաքական գիտակցութիւն չունէր, որպէսդի ոչ միայն յաղթէր, այլև կարողանար կառավարել եր-

կիրը: Դրան խանգարում էր նաև այն, որ Ֆրանսիայի պրօլետարիատը մենակ էր կռի դուրս եկել:

Միև երկրների պրօ-
Սօցիալական յեղափո- լետարիատը դեռ այն-
խումբինն անխուսա- քան ուժեղ և գիտակից
փելի է:

Հէր և նրան շրջապատող
պայմանները չէին մը-
ղում նրան գէպի յեղափոխութիւն: Սօցիա-
լական յեղափոխութեան ժամանակը իրօք
դեռ հասած չէր: Բայց նա անպայման պէտք
է գար, երբ զարգացաւ կապիտալիզմը, և
ոչ ոք չի կարող ընդդէմ գնալ նրան: Ռուսա-
կան կառավարութեան ոչ մի օրէնք չկա-
րողացաւ սպանել բանւորական շարժումը:
Ռուսական բանւորութեան և ինտելիգեն-
ցիայի մղած դանդաղ կռից, որ յաճախ
պարտութեամբ էր պսակւում, աննկատելի
կերպով աճել է ռուսական յեղափոխութիւ-
նը: Բոլորը ոտի կանգնեց, շարժեց և այ-
նուէնտե ոչինչ չէր կարող խանգարել յեղա-
փոխութեան զարգանալուն: Բայց դեռ կէս
տարի առաջ ոչ ոք չէր կարող այդպիսի մի
բան երևակայել և եթէ մէկը խօսք բաց ա-
նէր այդ մասին, նրան ցնորւածի տեղ կըն-
դունէին:—Բանւորի մղած կռիւը կապիտա-
լիստների դէմ, որ յաճախ բանւորների օգ-
տին էլ չի լինում, առաջացնում և զարգա-
ցնում է մի հզօր ոյժ, որ առաջ է բերում
համաշխարհային յեղափոխութիւն: Նրա հրա-
պարակ գալու վայրկեանը գուշակել չի կա-
րելի, ինչպէս հնար չէր լինում գուշակել ռու-

սական յեղափոխութեան մասին, բայց այդ
օրը կը գայ, և այն կուսակցութիւնը, որ գի-
տակցում է այդ, պէտք է նաև հասկանայ, թէ
ինչ կը տայ և ինչ պէտք է տայ ժողովրդին
սօցիալական յեղափոխութիւնը:

Նա կարող է իր վը-
Սօցիալ-դեմօկրատական բայ առնել այդ յեղա-
կուսակցութեան նպա- փոխութեան դեկալա-
տակները: Բայ րանը
պէտք է անէ սօցիալ-

դեմօկրատական կուսակցութիւնը: Նա պէտք
է նախապատրաստէ բանւորական դասա-
կարգը այնպէս, որ նա հասկանայ թէ սօ-
ցիալիստական յեղափոխութիւնն անխուսա-
փելի է: Սօցիալ-դեմօկրատիան ձգտում է
բանւորական շարժումը սօցիալ-դեմօկրատա-
կան դարձնել:

Նա զարգացնում է բանւորական մասսան-
ների գիտակցութիւնը, բացատրում է նրանց
ճշդող պայմանների ոչնչացման անկարելիու-
թիւնը, քանի վերացած չեն կապիտալիս-
տական կարգերը. նա բացատրում է բան-
ւորական և այլ կուսակցութիւնների շահերի
հակադրութիւնը, որ այդ կուսակցութիւն-
ները չկարողանան օգտել բանւորների ան-
տեղիակութիւնից ձայնաւորութեան խնդիր-
ներում: Նա բացատրում է բանւորների մեծ
դերը ներկայի և ապագայի համար: Նա բա-
ցաբերում է, որ բանւորականութիւնը կռե-
լով իր շահերի համար, միևնոյն ժամանակ
կռւում է եւ բոլորի՝ ամբողջ մարդկութեան
շահերի և նրան տնտեսական ճնշումից ա-

դատելու համար: Բանւորական կուսակցութիւնը կռիւ է մղում դասակարգային իշխանութեան վերացման, իրաւունքներ չափաւարութեան համար՝ առանց սեռի և ազգութեան խտրութեան. նա կռւում է ոչ թէ միմիայն բանւորներին շահագործելու, այլ առհասարակ բոլոր տեսակի ճնշումներէ դէմ: Սօց.-դեմ. կուսակցութիւնը բացատրում է բանւորներին, որ նա՝ կռւում է ոչ միայն բանւորական դասի համար տնտեսական բարեփոխութիւններ ձեռք բերելու, որոնք են՝ — գործարանային օրէնքներ, բանւորական օրի կրճատում, գիշերային աշխատանքի վերացում և այլն, այլ և հասկացնում է բանւորներին, թէ այդ բարեփոխութիւնները նոյն իսկ երբեմն պաշտպանութիւն են զատում ունեւոր դասակարգի կողմից, երբ հարկաւոր է հեռացնել բանւորների միտքը նրանց կաւոր է հեռացնել բանւորների խնդրից: Ունեւոր զբաղեցնող բռնութեան խնդրից: Ունեւոր դասակարգը համոզում է բանւորներին ան-իրականանալի «սօցիալիստական կարգերի» մասին չմտածել, այլ միմիայն բարեփոխութիւններով զբաղել: Իսկ սօց.-դեմ. կուսակցութիւնը բացատրում է, որ այդ բարեփոխութիւնները հարկաւոր են, որովհետեւ այլապէս բանւոր դասակարգը դատապարտւած կը լինի ֆիզիքապէս այլասեռման, բայց որ այդ բարեփոխութիւններն ընդունակ են միմիայն մեղմել կապիտալիստական արդիւնաբերութեան ծնած չարիքները, որոնց վեհաբնութեան համար հասարակական կարգերի յեղաշրջումը, այսինքն կապիտալիստ-

տական կարգերի ոչնչացումը և նրանց փոխարինումը սօցիալիստական կարգերով:

Սօցիալ-դեմոկրատները մարդկութեանը
դէպի անգաղութիւն են տանում: Նրանք ա-
սում են բանտօրներին՝ թէև կապիտալիզմը
դէպի սօցիալական կարգերն է տանում,
բայց պրօլետարի գիտակցութիւնից, կամ-
բից և գործունէութիւնից է կախուած այդ
յեղաշրջման արագացումը: Ամեն մի սօցիալ-
դեմոկրատ պէտք է զգայ, որ իր գործու-
նէութեամբ առաջ է տանում պատմութիւնը,
որին անկարող են կասեցնել բուրժուազիան
և կառավարութիւնը իրանց սէնններով:

Ամեն մի սօցիալ-դեմոկրատ պետք է հասկանայ, որ իր պաշտպանած դատը մարդկութեանը մօտեցնում է իսկական ազատութեան:

Այն օրը, երբ մարդկութիւնը արդիւնաբերութեան միջոցները տէր կը լինի, այդ օրը իսկապէս նա ազատւած կը լինի: Պրօլետարիատի դատը—մարդկութեան դատն է:

Անս ասյսպէս, բանւոր դասակարգին վիճակւած է անագին դեր խաղալ պատմութեան մէջ,—մարդկութեան ազատաբարի դեր: Այդ աւանդը դաւանում և պահպանում են ամբողջ աշխարհի սօցիալ-դեմօկրատները: Եւ նրանք հաւատացած են, որ իրանք կը տանեն յաղթութիւնը, ինչպէս որ հաւատում են, թէ գիշերից յետոյ ցերեկ է լինելու: Հաւատացած են, որովհետեւ սօցիալիստական կարգերի համար նրանց մղած կռիւր դատարկաբանութեան հետեւանք

չէ և ոչ էլ հիմնած է մարդկանց անարդարութիւնների դէմ բողոքող հնչիւն խօսքերի վրայ. նա ժամանակակից պայմանների անմիջական հետեանքն է և նրանից է բղխում: Այդ ուղղութեամբ է ընթանում հասարակական կեանքը և ոչ ոք յետ դարձնել նրան չի կարող, ինչպէս որ մի ժամանակ բանւորներն ու արհեստավորները չըկարողացան կանգնեցնել կապիտալիզմի ընթացքը, երբ առաջինները մեքենաներն էին փչացնում, իսկ վերջինները—ամեն տեսակ օրէնքներ հնարում խոշոր արդիւնաբերութեան դէմ: Երբ անցեալ դարի սկզբներում շատ գիտնականներ մտածում էին սօցիալիստական կարգեր հաստատել՝ դիմելով դրա համար պետութեան կամ կապիտալիստի գլխաւորութեան, —այդ անիրագործելի ցնորք էր, որովհետև նրանք սօցիալիստական կարգերի համար չեն կարող աշխատել: Այժմ կուռն են բոլոր շահագրգռեալները:

Պրօլետարիատի յաղթանակն զգում են նա և միւս դասակարգերը և ահա թէ ինչո՞ւ նրանք զինւում են սօցիալ-դեմօկրատիայի դէմ և ամեն կերպ աշխատում են ոչնչացնել նրան: Բայց սօցիալ-դեմօկրատական բանակը շարունակ աճում է և զօրանում, իսկ այժմ նոր դաշնակից է ձեռք բերում յանձին ուսական սօցիալ-դեմօկրատական կուսակցութեան:

ԳԼ. IV.

Մենք տեսնւոյ՝ որ Ո՞վքեր են կոչւում սօցիալ-դեմօկրատներ: Ի՞նչ է ասկան կարգերը պէտք է փոխեն և որ այդ նպատակին հետեւել կարող է միմիայն բանւոր դասակարգը և միայն նա կարող է հասնել նրան:

Երբ խօսում են սօցիալ-դեմօկրատների, նրանց շարժման, ձգտման, նպատակների մասին, շատ անգամ հասկանում են բոլորովին ուրիշ բան: Ահա թէ ինչո՞ւ այդ խնդիրների վրայ մանրամասն պէտք է խօսել: Ամեն մի բանւորական շարժում չի կարելի սօցիալ-դեմօկրատական անւանել:

Եթէ վարձու բանւորները գործադուլ են անում և աշխատավարձի յաւելացումն պահանջում, այդ տնտեսական շարժումն է, բայց ոչ երբէք սօցիալ-դեմօկրատական:

Եթէ բանւորները նպատակ ունեն տապալել այն պայմանները, որոնք բաժանում են հասարակութիւնը երկու՝ կապիտալիստ և պրօլետար դասակարգերի, երբ վերջիններն ստիպւած են իրանց ոյժը ծախել և յետոյ աշխատավարձի աւելացման, աշխատանքի օրւայ կրճատման և այլ բաների համար կուռն, —այդ արդէն նշանակում է, որ կուռն սօցիալիստական կարգերի շուրջն է պլուտոկրատ և դա սօցիալ-դեմօկրատական է:

Առաջինները (կապիտալիստները) ձգտում են որքան կարելի է օգուտով ծախել ի-

բանց ապրանքը, այսինքն բանւորական ոյժը, իսկ վերջինները պահանջուած են, որ այդ ոյժը դադարի ապրանք լինելուց:

Եթէ որեւէ բանւորական միութիւն կարծում է, թէ ներկայ կապիտալիստական պայմաններում կարելի է գործարանային օրէնսդրութեան միջոցով վերացնել բանւորների շահագործման երևոյթը և լարում է իր բոլոր ոյժերը այդպիսի օրէնքներ ունենալու համար,—այդ միութիւնը սօցիալ-դեմոկրատական չէ:

Սօցիալ-դեմոկրատներն ասում են, թէ որքան էլ բարեւաւի գործարանային օրէնսդրութիւնը, բանւորների շահագործութիւնը դարձեալ կը լինի, քանի դեռ կան կապիտալիստական կարգերը: Եթէ մի որեւէ բանւորական կազմակերպութիւն քաղաքական ազատութեան համար է կուռն, կարծելով թէ այդ ամենազիւաւորն է, և նպատակ չունի սօցիալիստական հասարակութեան ձգտել,—այդ կազմակերպութիւնը սօցիալ-դեմոկրատական չէ: Վերջինս քաղաքական ազատութեան վրայ այն հայեացքն ունի, որ նա մի անհրաժեշտ պայման է միայն առաջայ կարգերի համար կուռնու մէջ:

Եթէ մի որեւէ բանւորական կազմակերպութիւն նպատակ է դրել ոչնչացնել շահագործութիւնը՝ սպանելով խոշոր կապիտալիստներին կամ պետական մարդկանց, որոնք պաշտպանում են կապիտալիստ դասակարգը,—այդ կազմակերպութիւնը սօցիալ-դեմոկրատական չէ. վերջինս առան-

ձին անհատների դէմ չէ կուռն, այլ այն պատճառի, որ ստեղծել է կապիտալիստների ու բուրժական պետութիւնը, այսինքն կուռն է ոչ թէ կապիտալիստների, այլ կապիտալիզմի դէմ:

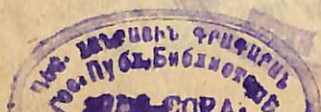
Եթէ որեւէ կազմակերպութիւն կուռն է սօցիալիստական կարգեր ստեղծելու համար, բայց այն կարծիքին է, որ այդ բանը իրագործել կարող են գլխաւորապէս գիւղացիք, ուստի նրանց շրջանում պէտք է քարոզել, որովհետև նրանք բանւորներից շատ են,—այդ կազմակերպութիւնը չի կարող սօցիալ-դեմոկրատական կոչել: Վերջինս ասում է որ սօցիալիստական կազմը իրականացնել կարող է միմիայն բանւոր դասակարգը, իսկ գիւղացիներից այդ գործում մասնակցութիւն կունենան նրանք, որոնք սեփականութիւն չունեն, այսինքն մշակները և գիւղական պրօլետարիատը:

Այն կազմակերպութիւնը, որ նպատակ ունի սօցիալիստական կազմ հաստատել, բայց այդ խնդրում տարբերութիւն չի դրնում մանր սեպհականատէրի և պրօլետարիատի մէջ և յայտնում է, որ նա հաւատաբաւապէս պաշտպանում է աշխատւոր ժողովրդի շահերը (մանր սեպհականատէրն էլ է կուռն խոշոր կապիտալիստների դէմ),—այդ կազմակերպութիւնը սօցիալ-դեմոկրատական չէ. վերջինս տարբերում է պրօլետարիատի և մանր սեփականատէրերի շահերը: Ծիշտ է՝ երկուսով էլ կուռն են խոշոր կապիտալիստների դէմ, բայց մանր սե-

փականատէրը ձգտում է կապիտալիստ դառնալ, իսկ պրօլետարիատը ձգտում է ոչնչացնել կապիտալիզմը: Միաժամանակ թէ այս և թէ այն շահերի պաշտպան լինել չի կարելի:

Եթէ մարդկանց մի որոշ խումբ մտածում է կապիտալիստների մէջ քարոզներ կարդալով համոզել նրանց, որ ամօթ է բանւորներին շահագործել և դրանով սօցիալիստական կազմ հաստատել.—այդ խումբը սօցիալ-դեմօկրատական չէ: Սօցիալ-դեմօկրատները վերեւից չեն սպասում օգնութիւն, այլ բանւորների ազատագրութեան հարցը իրանց սեպհական դատն են ճանաչում:

Վերը բերած օրինակներից պարզ է, թէ մենք սօցիալ-դեմօկրատ կանուանենք նրանց, որոնք նպատակ են դրել իրանց համար սօցիալիստական կազմ հաստատել, որոնք հաւատում են, որ նա անխուսափելի է և որ նրա իրականացումը կարելի է պրօլետարիատի ձեռքով կատարել՝ ոչնչացնելով կապիտալիստական արդիւնաբերութեան հիմքը՝ մասնատոր սեպհականութիւնը արդիւնաբերութեան միջոցների նկատմամբ:

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0196304

ԳՐԱԴԱՐԱՆ „ՊԱՅԳԱՐ“-Ի

ԼՈՍՍ ԵՆ ՏՈՍԵԼ.

№ 1. ՈՐՆ Է ԻՍԿԱԿԱՆ

ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՅԶՈՒԹԻՒՆԸ

Ասգվեց Յ. Ս. (Սպառուած)

Գինն է 2 կոպ.

№ 2. ԼԵՏՐՈՒԹԵԱՆ ՕՐԸ

ԳՆԵՐՄԱՆԻԱՅՈՒՄ

ՏԱՏԵԱՆԱ ԲՕԳԴԱՆՈՎԻԻ

Թարգմ. Լ. Պալաւա

Գինն է 3 կոպ.

Մ. ՄԻՆԻՆ

№ 3. ԻՆՉ ԵՆ ՍՈՎՈՐԵՑՆՈՒՄ

ՍՕՅԻԱԼ-ԴԵՄՕԿՐԱՏՆԵՐԸ

Թարգմ. Ք. Ա.

Գինն է 5 կոպ.

№ 4. ՈՐՆ Է ԻՍԿԱԿԱՆ

ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՅԶՈՒԹԻՒՆԸ

Ասգվեց Յ. Ս. Բ. տպ.

Գինն

ԵՐԵՎԱՆ, ԼՈՍՍ ԿՐ. ՏՈՍԵԼՆԵ.

Պ. ԼԱՅԱՐԳ

№ 5. ԻՐԱՆՈՒՆԸ ԺՈՂՈՐԴԱՆՈՒ

Ն. ԼԵՆԻՆ

№ 6. ԳԻՏԻԴ ԿԱՐԻՔՆԵՐԸ